

Súčasný stav a výzvy v oblasti lingvistickej terminológie (poľsko-slovenský kontext)

Inauguračná prednáška

Marta Vojteková

1 Úvod

Ciele prednášky:

1. poskytnúť aktuálny prehľad poľských, slovenských a slavistických terminologických komisií a lingvistických inštitúcií, ako aj sumarizáciu ich terminologickej a terminografickej činnosti (časť 2. *Terminologické komisie a lingvistické inštitúcie*);
2. zhodnotiť stav lingvistickej terminografie (od 2. polovice 20. storočia) v poľskom, slovenskom a poľsko-slovenskom kontexte (časť 3. *Lingvistická terminografia*);
3. opísať a vysvetliť vybrané interlingválne zhody a diferencie v terminologických systémoch poľštiny a slovenčiny s využitím teórie lexikálnej motivácie (časť 4. *Komparácia jazykovednej terminológie (poľsko-slovenský kontext)*);
4. definovať hlavné výzvy, ktoré stoja pred odborníkmi v rámci národných lingvistík i v slovanskom kontexte (časť 5. *Hlavné výzvy v oblasti lingvistickej terminológie a terminografie*).

V prednáške sa nebudem zaoberať terminologickou elementaristikou – charakteristikou odborného termínu, jeho vlastnosťami a pod.

2 Terminologické komisie a lingvistické inštitúcie

A. Jedlička uvádza, že stav lingvistickej terminológie v jednotlivých slovanských jazykoch je okrem iného závislý od rozsahu lingvistickej produkcie a od dĺžky lingvistickej tradície, pričom situácia v národných lingvistikách jednotlivých jazykov je pomerne rozdielna (1977, s. VII). Jej stav však do veľkej miery závisí aj od (ne)existencie a (ne)činnosti terminologických komisií pre oblasť lingvistiky, ako aj samotných lingvistických inštitúcií. Na dôležitosť terminologických komisií poukazuje aj nasledujúci citát. „Terminologické komisie by mali sledovať, zjednocovať a ušľachťovať odbornú terminológiu, mali by sa orientovať na prípravu reedícií terminologických slovníkov, na vypracovanie nových slovníkov z odborov, ktoré zatiaľ terminologické slovníky nemajú [...]“ (*Koncepcia starostlivosti o štátny jazyk Slovenskej republiky*, [cit. 2023-09-29])

2.1 Poľský kontext

Jednu z prvých snáh o komplexné zachytenie poznatkov o poľskom jazyku (vrátane ich terminologického uchopenia) mala **Komisja Językowa Akademii Umiejętności** založená v r. 1872, ktorá pripravila a publikovala *Język polski i jego historia z uwzględnieniem innych języków na ziemiach polskich. Część I.* (Łoś et al. 1915); *Część II.* (Ułaszyn et al. 1915). Nebola to však abecedne usporiadaná encyklopédia, ale súbor štúdií, ktoré sa odlišovali rozsahom aj úrovňou spracovania. Druhý významný pokus možno zaznamenať v rámci činnosti **Krakowskiej Komisji Referentów Towarzystwa Nauczycieli Szkół Wyższych** (Decyk-Zięba 2020). Z jej iniciatívy sa v r. 1921 konal zjazd poľských gramatikov, výsledkom ktorého bol súpis poľských termínov (*Polska terminologia gramatyczna uchwalona na Zjeździe gramatyków polskich 17 i 18. II. 1921*) publikovaný v časopise *Język Polski* (1921) a dva terminologické slovníčky pre potreby škôl v publikáciách *Polska terminologia gramatyczna z przykładami i objaśnieniami* (Króliński 1922) a *Nauka o języku polskim. Wskazówki do samokształcenia ze słowniczkiem terminów gramatycznych i pomocniczych* (Gaertner 1927).

V súčasnosti v Poľsku jestvujú nasledujúce pracoviská a komisie, ktoré sa v rozličnej miere venujú aj terminológii: 1) **Komitet Językoznawstwa Polskiej Akademii Nauk**; 2) **Rada Języka Polskiego przy Prezydium Polskiej Akademii Nauk**; 3) **Konsorcjum DARIAH-PL** a pracovná skupina **Cyfrowa slawistyka** (cieľ: vybudovanie multilingválnej terminologickej banky jazykovednej slavistiky), 4) **Pracownia Onomastyki Instytutu Języka Polskiego Polskiej Akademii Nauk** (výstup: *List of Key Onomastic Terms* – príprava poľskej terminológie).

2.2 Slovenský kontext

V 50. a 60. rokoch 20. storočia sa slovenská terminológia systematicky opisovala a rozvíjala vďaka práci rozličných terminologických komisií (Levická, *Terminologická databáza...*, [cit. 2023-09-29], s. 5). V minulosti v rámci **Jazykovedného ústavu Slovenskej akadémie vied a umení** (1943 – 1952) a **Ústavu slovenského jazyka Slovenskej akadémie vied a umení** (1952 – 1966) fungovalo terminologické oddelenie (zriadené v r. 1951) a v rámci neho terminologické komisie. Jednou z nich bola **Komisia pre jazykovednú terminológiu pri Ústave slovenského jazyka SAVU**, ktorá pripravila a publikovala dielo *Základná jazykovedná terminológia* (Peciar, ed. 1952). Z iniciatívy **Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri Slovenskej akadémii vied** bola v minulosti pripravená a publikovaná *Encyklopédia jazykovedy* (Mistrík, ed. 1993). Ako uvádza I. Masár (1993, s. 133), „po roku 1989 došlo k najväčšiemu útlmu terminologickej činnosti za celé povojnové obdobie“.

V súčasnosti pri Jazykovednom ústave Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied (JÚLŠ SAV) je zriadená len jedna lingvistická komisia – **Slovenská onomastická komisia**, ktorá vznikla v r. 1964 a zameriava sa na terminológiu jedného vedného odboru (výstupy: Valentová et al.: *Slovenská onomastická terminológia*, v tlači; *List of Key Onomastic Terms* – príprava slovenskej terminológie). Terminologickým otázkam sa v rozličnej miere a z rôznych aspektov venujú tri oddelenia JÚLŠ SAV: 1) **Oddelenie dejín slovenčiny, onomastiky a etymológie**; 2) **Oddelenie Slovenského národného korpusu** (online výstupy: *Slovenská terminologická databáza*, *Terminologický portál*); 3) **Oddelenie jazykovej kultúry a terminológie**.

2.3 Slavistický kontext

Popri národných komisiách zohrávajú dôležitú úlohu komisie medzinárodného charakteru – konkrétne komisie pri *Medzinárodnom komitáte slavistov* (MKS). Zo 40 komisií akreditovaných pri MKS na roky 2018 – 2023 sa terminológii venujú najmä dve komisie. **Terminologická komisia**, ktorá vznikla v r. 1955, v minulosti publikovala *Slovník slovanské lingvistické terminologie 1, 2* (Jedlička, ed. 1977; 1979). S. Gajda a W. L. Iwaszczenko uvádzajú, že po vydaní slovníka komisia nebola aktívna a jej aktivity sa obnovili až v r. 2008 (2017, s. 337). Druhou je **Komisia pre výskum slovanskej onomastiky**, ktorá vznikla v r. 1963 a v minulosti publikovala dve diela *Základní soustava a terminologie slovanské onomastiky* (Svoboda et al. 1973) a *Osnoven sistem i terminologija na slovenskata onomastika* (Svoboda et al. 1983).

Terminológiou časti jazykovedy (onomastiky) sa zaoberá **ICOS Terminology Group** (založená v r. 1990) pri najvyššom onomastickom orgáne **ICOS** – International Council of Onomastic Science (výstup: *List of Key Onomastic Terms* obsahujúci 70 termínov v 23 jazykoch, aj v poľskom a slovenskom).

Onomastické komisie možno celkovo považovať za najaktívnejšie a onomastickú terminológiu za najviac prepracovanú.

3 Lingvistická terminografia

Na pozadí načrtnutého prehľadu terminologických komisií pre oblasť lingvistiky a lingvistických inštitúcií sa zameriam na stav lingvistickej terminografie v poľskom, slovenskom a poľsko-slovenskom kontexte. Primárne sa sústredím na publikácie, ktoré sú venované terminológiám viacerých jazykovedných disciplín.

3.1 Poľský kontext

Za prvé relevantné dielo zachytávajúce jazykovednú terminológiu v 2. polovici 20. storočia možno považovať *Słownik terminologii językoznawczej* (Gołąb – Heinz – Polański 1968; STJ). Po ňom bolo vydaných viacero publikácií, ktoré sa odlišujú najmä vedeckosťou spracovania: *Encyklopedia języka polskiego* (Urbańczyk – Kucała, eds., wyd. trzecie poprawione i uzupełnione 1999; 1. vyd. 1978 pod názvom *Encyklopedia wiedzy o języku polskim*; 2. vyd. 1992; EJP); *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego* (Polański, ed. 2003; EJO); *ABC... polskiej gramatyki. Leksykon szkolny* (Kwiek-Osiowska, ed. 1994); *Szkolny słownik nauki o języku* (Podracki, ed. 1998); *Słownik przypomnień gramatycznych dla studentów filologii polskiej* (Skarżyński 2000); *Szkolny słownik terminów gramatycznych* (Janowska – Niewiara 2001); *Leksykon nauki o języku* (Podlawska – Płóciennik 2002); *Słownik gramatyki języka polskiego* (Gruszczyński – Bralczyk, eds. 2002); *Mały słownik terminów gramatycznych* (Cząstka-Szymon – Synowiec – Urban 2005); *Dydaktyczny słownik terminologii lingwistycznej* (Zmarzner – Lukszyn, eds. 2009) a iné.¹

Celkový počet publikácií zachytávajúcich lingvistickú terminológiu je v poľskej jazykovede väčší než v slovenčine, a to najmä vďaka slovníkom určeným pre nižšie úrovne vzdelávania. Poľská jazykoveda však disponuje len tromi vedeckými vydaniaми lingvistických termínov (STJ, EJP, EJO). Uvedené vedecké vydania nie sú výsledkom systematickej činnosti terminologických komisií alebo jazykovedných inštitúcií, ale individuálnym počínom renomovaných lingvistov a renomovaných vydavateľstiev (PWN, *Zakład Narodowy im. Ossolińskich*). Vzhľadom na roky vydania (1968, 1999, 2003) v súčasnosti už celkom neodrážajú aktuálny stav poznania v lingvistike, čo sa prejavuje predovšetkým absenciou novej vrstvy terminológie. Možno v nich zaznamenať aj termíny príznakové z časového hľadiska – archaizmy, zastarané alebo zastarávajúce termíny, napr. *dopełnienie/przedmiot* (STJ), *słowo posilkowe/czasownik posilkowy* (STJ, EJO). Nepredstavujú však výraznú skupinu, čo svedčí o relatívnej ustálenosti poľskej jazykovednej terminológie už koncom 60. rokov 20. storočia.

3.2 Slovenský kontext

Od druhej polovice 20. storočia dodnes boli tlačou vydané iba štyri lexikografické alebo encyklopedické publikácie zachytávajúce slovenskú lingvistickú terminológiu: 1) *Základná*

¹ Terminológiu vybranej lingvistickej disciplíny uvádza napr. *Podręczny słownik językoznawstwa stosowanego. Dydaktyka języków obcych* (Szulc 1984).

jazykovedná terminológia (Peciar, ed. 1952; ZJT); 2) *Slovník jazykovedných termínov* (Horecký – Rácová 1979; SJT); 3) *Encyklopédia jazykovedy* (Mistrík, ed. 1993; EJ), 4) *Lingvistický slovník* (Mistrík 2002).

Najkomplexnejšia a najrozsiahlejšia je EJ, hoci neobsahuje len odborné termíny. Na príprave všetkých štyroch publikácií sa podieľali významní slovenskí lingvisti, príprava ZJK a EJ bola navyše inštitucionálne zabezpečená. V období ich vydania (1952; 1979; 1993; 2002) šlo nepochybne o prelomové diela, v súčasnosti však už celkom neodrážajú aktuálny stav poznania v lingvistiky, čo sa prejavuje najmä absenciou novšej vrstvy terminológie a výskytom termínov dnes príznakových z časového hľadiska – archaizmov, napr. *vravidlá* (ZJT, s. 9; dnes *rečové orgány*), *spolubesedník* (SJT, s. 158; dnes *účastník jazykového prejavu*).

Na vydanie sa pripravuje publikácia venovaná vybranej časti jazykovednej terminológie, a to *Slovenská onomastická terminológia* (Valentová et al.) a v elektronickej podobe jestvuje *Slovenská terminologická databáza*, ktorá obsahuje o. i. tri lingvistické databázy skromného rozsahu: 1) frazeológia – 405 termínov pochádzajúcich z diela *Frazeologická terminológia* (Mlacek et al. 1995); 2) korpusová lingvistika – 149 termínov; 3) bilingvizmus – 197 termínov.

3.3 Poľsko-slovenský kontext

Terminológiu poľského a slovenského jazyka v kontexte ďalších deviatich slovanských a troch neslovanských jazykov zachytáva 13-jazyčný *Slovník slovanské lingvistické terminologie 1, 2* (Jedlička, ed. 1977; 1979). Ide o prekladový slovník so systematickým usporiadaním termínov v 1. zväzku a s abecednými registrami termínov pre každý jazyk v 2. zväzku. Odlišené graficky sa v ňom uvádzajú neodporúčané a nevhodné termíny, ale aj odporúčané termíny (vytvorené terminologickou komisiou, neustálené alebo individuálne). Do dnešných čias ide vzhľadom na počet zohľadnených jazykov o jedinečné a najobširnejšie dielo. Aj napriek unikátnemu postaveniu slovníka v slovanskej jazykovede ho už z dnešného pohľadu nemožno považovať za celkom aktuálne dielo.

V elektronickej podobe jestvuje *List of Key Onomastic Terms* – databáza 70 onomastických termínov v 23 jazykoch. Autormi poľských termínov sú A. Gałkowski a U. Bijak, autorkou slovenských termínov je I. Valentová.

Poľskú alebo slovenskú jazykovednú terminológiu v kombinácii s inými jazykmi obsahujú prekladové slovníky publikované v rôznych krajinách, napr. *Základy jazykovedy: ruská a slovenská lingvistická terminológia* (Čabala 1989), *Ukraińsko-polski słownik terminów lingwistycznych* (Aleksiejenko – Horniatko-Szumilowicz 2005), *Rečnik na lingvističnite*

termini za studenti slavisti – bálgarski ezik, češki ezik, polski ezik A – N, O – Ja (Staľanova – Krejčova 2019; 2020) a iné.

Dvoj- a viacjazyčné slovníčky jazykovedných termínov sú neraz súčasťou učebníc určených cudzincom, napr. *Gramatika spisovnej poľštiny II* (Buffa 1967; **poľsko-slovenský** slovníček), *Krótká gramatyka języka słowackiego* (Papierz 1994; **poľsko-slovenský** slovníček), *Operatívna fonetika slovenčiny, češtiny a poľštiny* (Lipowski 2011; **slovensko-česko-poľský** slovníček) a iné.

Neuspokojivý stav v oblasti slovensko-poľskej/poľsko-slovenskej lingvistickej terminografie som si uvedomovala, preto som iniciovala výskum, ktorý bol podporený agentúrou VEGA a výsledkom ktorého sú tri diely ***Slovensko-poľsko-ruského slovníka jazykovedných termínov: I. Fonetika, fonológia, morfológia, ortoepia, ortografia*** (Vojteková – Pakhomova – Petříková 2019), ***II. Morfológia*** (Vojteková – Vincejová – Pakhomova – Mertová 2019), ***III. Syntax*** (Vojteková – Mertová – Petříková 2019). Ide o prekladovo-výkladový typ slovníka s abecedným usporiadaním hesiel v jadre (podľa slovenského jazyka) a s abecednými registrami termínov pre každý jazyk v závere. Všetky termíny uvedené v slovníku možno považovať za používané v súčasnej slovenskej a poľskej jazykovede. Slovník poskytuje len terminológiu bezprostredne sa vzťahujúcu na daný jazyk a obsahuje celkovo okolo 3 100 termínov. V maximálnej miere sa v ňom zohľadňuje jestvujúca synonymia na osi domáci – prevzatý/internacionálny termín a jednoslovný – viacslovný termín. Jeho ambíciou je poskytnúť čo najkomplexnejší obraz o jednotlivých rovinách.

4 Komparácia jazykovednej terminológie (poľsko-slovenský kontext)

Lingvistickej terminografii by mal nevyhnutne predchádzať základný lingvistický výskum realizovaný v rámci jednotlivých národných jazykov, ale aj z komparatívneho hľadiska.

Jedným z teoretických východísk, ktoré možno aplikovať pri výskume a interlingválnej komparácii lingvistických termínov (aj neterminologickej lexiky), je teória lexikálnej motivácie (LM), ktorá vznikla v prešovskom prostredí v autorstve J. Furdíka (2008) a ktorú neskôr vo svojich prácach rozvinul M. Ološtiak (2011; 2015; 2017a; 2017b). V tomto prístupe všetky lexikálne jednotky sa považujú za motivované, zapájajú sa do rozličných vzťahov s inými lexémami a sú ovplyvňované aj vzťahmi z mimojazykového priestoru. V teórii LM sa počíta so 17 typmi motivácie. Základným motivačným typom odborných termínov je terminologická motivácia (TM). V pozadí TM stojí potreba odborníkov prehĺbene, čo najpodrobnejšie poznať

javy mimojazykovej reality. Toto poznanie sa zhmotňuje do podoby odborného termínu (Ološtiak 2015, s. 59). V prednáške sa sústredím na kooperáciu TM s vybranými motivačnými typmi (paradigmatickou a syntaktickou motiváciou), ktoré výrazne kooperujú s TM a v rámci ktorých možno zaznamenať interlingválne diferencie.

4.1 Terminologická motivácia a paradigmatická motivácia

„Paradigmatická motivácia je elementárna a univerzálna, pretože každá lexéma (aj termín – MV.) je nejako paradigmaticky motivovaná. Identifikovať slovo (lexému) znamená zaradiť ho do lexikálnej paradigmy“ (Furdík 2008, s. 35). Lexikálna paradigma sa chápe ako súbor lexém so spoločnými a zároveň odlišnými vlastnosťami a samotnú lexikálnu zásobu možno chápať ako súbor paradigmaticky usúvzťažnených lexikálnych jednotiek (Ološtiak 2017a, [cit. 2023-09-29], s. 25, 27). Rozlišuje sa niekoľko druhov lexikálnych paradigiem. V ďalšej časti sa sústredím na dva typy lexikálnej paradigmy: hyperonymicko-hyponymickú a synonymickú paradigmu.

4.1.1 Hyperonymicko-hyponymická paradigma

Hyperonymicko-hyponymická paradigma sa týka vzťahov systémovej nadradenosti a podradenosti, resp. súradnosti. Je to „zoskupenie lexém majúcich nerovnaký obsah a rozsah významu“ (Ološtiak 2017a, [cit. 2023-09-29], s. 37). Ide o jeden z najtypickejších prejavov odborného myslenia, v rámci ktorého sú pojmy presne hierarchizované. Hyperonymicko-hyponymické zoskupenia sú typické pre odbornú terminológiu.

Hyperonymicko-hyponymický vzťah sa môže prejavovať na medzijazykovej úrovni rôznymi spôsobmi – symetricky alebo asymetricky (chýba hyperonymum alebo hyponymum). Absencia termínu v čiastkovej hyperonymicko-hyponymickej paradigme môže vyplývať:²

1. z absencie jazykového javu (denotátu) v niektorom z jazykov, porov. napr.

vokálne alternácie/ samohláskové alternácie				wymiany samogłoskowe/ alternacje samogłoskowe		
kvalitatívne alternácie kvitnúť : kvet	kvantitatívne alternácie ruka : rúk žena : žien	kvalitatívno- kvantitatívne alternácie otvoriť : otvárať	alternácie vokálu s nulou pes : p-0-sa ok-0-no : okien	wymiany jakościowe las : w lesie anioł : o aniele	–	–
						wymiany ilościowe mat-0-ka : matek porywać : por-0-wać

² Prezentované hyperonymicko-hyponymické paradigmy sa týkajú synchronného stavu slovenčiny a poľštiny a obsahujú termíny vzťahujúce sa na jazykové systémy slovenčiny a poľštiny. Nezohľadňujú diachrónny aspekt a terminológiu vzťahujúcu sa na opisy iných jazykov.

2. z inej koncepcie opisu jazykových javov – jazykový jav, teda denotát, existuje, nepomenúva sa však osobitným termínom, porov. napr.

abstraktné podstatné mená/ abstraktá		rzeczowniki abstrakcyjne/ rzeczowniki oderwane <i>wzrok, odra; dzień, dusza</i>	
pravé abstraktá <i>zrak, osýpky</i>	nepravé abstraktá <i>deň, dusza</i>	–	–

4.1.2 Synonymická paradigma

V odborných terminológiách vo všeobecnosti sa synonymia nepovažuje za žiaduci jav, pretože sa tým porušuje zásada presnosti. Napriek tomu sa terminologická synonymia vyskytuje a tento paradigmatický jav možno efektívne opísať a vysvetliť práve prostredníctvom teórie lexikálnej motivácie.

Prípady, keď sa jeden pojem pomenúva viacerými termínmi, však nie sú ničím výnimočným. Pri terminologickej synonymii ide zo sémantického hľadiska o významovú totožnosť sémantických komponentov (tzv. absolútnu synonymiu). Členy synonymickej paradigmy nikdy nie sú rovnako frekventované, úlohu synonymickej dominanty plní vždy jeden člen synonymickej paradigmy.

Existenciu synonymie možno odôvodniť najmä pluralitou vedeckých koncepcií, tradíciou, históriou danej disciplíny, typom komunikátu (populárno-náučné komunikáty x vedecké komunikáty).

Synonymia by mala byť dôsledne uvádzaná najmä v lexikografických a encyklopedických dielach určených profesionálom, ktoré by mali poskytovať čo najkomplexnejší obraz o príslušnom terminologickom systéme. Pri uvádzaní synonym je nutné zachytiť ich prípadný rozdielny komunikatívny status či spojitosť s príslušnou vedeckou koncepciou.

4.1.2.1 Synonymia interlingválne nemotivovaný – interlingválne motivovaný termín

Je to jeden z najtypickejších prípadov terminologickej synonymie, v ktorom sa prejavujú dve tendencie – nacionalizácia a internacionalizácia, ktoré sa vzájomne rozličným spôsobom vyrovnávajú. Pri tomto type synonymie ide o vzťah medzi lexémami domáceho pôvodu (zdedené z predchádzajúcich období vývinu jazyka alebo utvorené z domácich zdrojov) a lexémami prevzatými z iných jazykov, často internacionálneho charakteru.

Interlingválne motivované lexémy majú v terminológiách jednotlivých odborov vedy a techniky výrazné zastúpenie, čo vo veľkej miere súvisí s rozvojom medzinárodnej kooperácie v rámci vedeckého výskumu. Na základe výskumu parciálnej (morfologickej) roviny uskutočneného vo vybraných publikáciách: vo vysokoškolskej učebnici *Súčasný slovenský spisovný jazyk. Morfológia* (Oravec – Bajžíková – Furdík 1988) a akademickej morfológii *Gramatyka współczesnego języka polskiego: morfologia* (Grzegorzczkova – Laskowski – Wróbel, eds. 1999), môžem konštatovať, že v poľskej morfológii tvoria prevzaté termíny celkovo až 70 %, v slovenskej morfológii je to 60 %. Neznamená to však, že interlingválne motivované lexémy majú takéto vysoké zastúpenie v lexikálnej zásobe vo všeobecnosti. Napr. M. Ološtiak na základe výskumu v *Morfematickom slovníku slovenčiny* (Sokolová – Moško – Šimon – Benko 1999) uvádza, že interlingválne motivované lexémy tvoria v bežnej slovnej zásobe 27 % (Ološtiak 2017b, [cit. 2023-09-29], s. 81 – 82).

Interlingválne nemotivované a interlingválne motivované pomenovania v lingvistickom systéme príslušného jazyka môžu vstupovať do vzťahu synonymie (napr. poľ. *zgłoska/sylaba*, slov. *zámeno/pronomen*), no môžu vystupovať aj ako jediné pomenovania pojmov (napr. interlingválne nemotivované poľ. *rzeczownik*, slov. *abeceda*; interlingválne motivované poľ. *morfem*, slov. *morféma*).

Z komparácie poľsko-slovenských terminologických ekvivalentov vyplývajú symetrie (napr. poľ. domáci/prevzatý termín *zgłoska/sylaba* – slov. domáci/prevzatý termín *slabika/sylaba*) a asymetrie (napr. poľ. domáci termín *głoska* – slov. domáci/prevzatý termín *hláska/fóna*).

Používanie domácich termínov niekedy znižuje mieru porozumenia cudzojazyčných textov (porov. napr. poľské pomenovania pádov – *dopełniacz*, *celownik*... alebo pomenovania vetných členov – *orzeczenie*, *przydawka*...). Na druhej strane internacionálnosť môže zjednodušovať komunikáciu na medzijazykovej úrovni (ide o tzv. interkomprehenziu) a s týmto cieľom sa terminológie niekedy cielene internacionalizujú (napr. v učebniciach pre cudzincov).

4.2 Terminologická motivácia a syntaktická motivácia

Viacslovné (syntakticky motivované) pomenovania pozostávajú minimálne z dvoch autosémantických/autosyntagmatických slov. Funkciou *terminologických viacslovných pomenovaní* je „jednoznačne, systémovo a definovane pomenovať triedu denotátov“ (Ološtiak 2017a, [cit. 2023-09-29], s. 87).

Z výskumu, ktorý som zrealizovala na materiáli *Slovníka slovanské lingvistické terminologie* (Jedlička, ed. 1977; 1979) v rozsahu 1 500 poľských a 1 500 slovenských termínov, vyplýva, že tak v poľskej, ako aj v slovenskej jazykovednej terminológii viacslovné pomenovania dominujú, pričom ich percentuálne zastúpenie v oboch jazykoch je približne rovnaké: **viacslovné pomenovania** tvorili v **poľ.** 64 %, v **slov.** 62 %. Moje výsledky potvrdzujú aj výsledky výskumov B. Poštoľkovej et al. (1983, s. 35) alebo M. Ološtiaka (2015, s. 67).

Z komparácie konštrukčných typov viacslovných pomenovaní v slovenčine na úrovni bežná lexika (Ološtiak 2017a, [cit. 2023-09-29], s. 96 - 97) – terminologická lexika (vlastný výskum) vyplývajú mnohé zhody, napr. absolútna dominancia dvojkomponentových jednotiek, dominancia typov anteponované adjektívium + substantívum (napr. *energetický nápoj* : *lexikálna jednotka*) a substantívum + substantívum v bezpredložkovom genitíve (napr. *darca krvi* : *variant fonémy*) atď., no aj rozdiely spočívajúce v prítomnosti typov v terminologickej lexike (napr. substantívum + nesklonný komponent *slovník a tergo*, anteponované adjektívum + substantívum + postponované substantívum *činné príčastie prítomné*) a ich absencii v bežnej lexike, alebo v prítomnosti typov v bežnej lexike (napr. skratka + substantívum *USB kľúč*, numerále + substantívum + substantívum v bezpredložkovom genitíve *sedem divov sveta*) a ich absencii v terminologickej lexike.

V lingvistických terminológiách poľštiny a slovenčiny možno zaznamenať tak spoločné, ako aj špecifické štruktúrne typy. K spoločným typom patria napr. anteponované adjektívum + substantívum (*mała litera* – *viacslovné pomenovanie*), anteponované adjektívum + substantívum + substantívum v bezpredložkovom genitíve (*heterosylabiczna grupa głosek* – *príslovkové určenie miesta*), k typom špecifickým pre jeden jazyk patria napr. v poľ. substantívum + postponované adjektívum (*znak językowy*), substantívum + substantívum v bezpredložkovom genitíve + postponované adjektívum (*styl literatury pięknej*), v slov. anteponované adjektívum + anteponované adjektívum + substantívum (*určitý slovesný tvar*).

Z komparácie poľsko-slovenských viacslovných ekvivalentov vyplývajú symetrie (napr. *neutralizacja opozycji* – *neutralizácia opozícií*), ale aj asymetrie, ktoré sa týkajú počtu komponentov a súčasne konštrukčných typov (napr. *zdanie wielokrotnie złożone* – *zložené súvetie*, *okolicznik przyzwolenia* – *príslovkové určenie prípustky*), alebo len konštrukčných typov (*znak językowy* – *jazykový znak*, *narządy mowy* – *rečové orgány*).

Interlingválne diferencie v rámci viacslovných pomenovaní vyplývajú najmä z preferovania nezhodného prívlastku v poľštine a zhodného prívlastku v slovenčine, ako aj z rozdielneho postavenia zhodného prívlastku v oboch jazykoch v závislosti od jeho funkcie. V poľštine celkovo dominuje postponovaný prívlastok, v slovenčine anteponovaný prívlastok.

V poľskej jazykovednej terminológii sa ojedinele možno stretnúť s anteponovaným prívlastkom. Podobne v slovenskej jazykovednej terminológii sa ojedinele možno stretnúť aj s postponovaným prívlastkom, ten sa však primárne používa v odbornej terminológii zoológie, anatómie, botaniky a chémie.

5 Hlavné výzvy v oblasti lingvistickej terminológie a terminografie

S prihliadnutím na predošlé časti prednášky a v nadväznosti na ne definujem hlavné výzvy v oblasti lingvistickej terminológie a terminografie, ktoré stoja pred odborníkmi v rámci národných lingvistík i v slovanskom kontexte.

1. Systematická a náležitá starostlivosť o terminológiu ako imanentný atribút lingvistiky i každej vednej disciplíny.
2. Obnovenie zaniknutých terminologických komisií pre oblasť jazykovedy v národnom i medzinárodnom (slavistickom) kontexte a dynamizácia činnosti jestvujúcich komisií.
3. Paralelná realizácia základného výskumu jazykovednej terminológie (ako fundamentu rozvoja lingvistiky) a terminografických aktivít v rámci jednotlivých jazykov aj z komparatívneho hľadiska.
4. Príprava nových jedno- aj viacjazyčných slovníkov, encyklopédií a databáz jazykovednej terminológie ako špecifických foriem vedeckej syntézy v printovej a elektronickej podobe.
5. Evidovanie terminologických neologizmov použitých v lingvistickej tvorbe a posúdenie ich (ne)vhodnosti; aktualizácia a doplnenie jazykovednej terminológie.
6. Štandardizácia terminológie ako procesu ustaľovania terminológie, ktorý berie do úvahy rôzne komunikačné potreby používateľov odborných pomenovaní, s cieľom minimalizovať terminologický chaos a zachovať istú mieru jazykovej variabilnosti (Levická, *Terminologická databáza...*, [cit. 2023-09-29], s. 3), zabezpečiť zrozumiteľnosť a bezporuchovú komunikáciu.
7. Zachytenie rozličných chápaní termínov v lingvistickej tradícii, u významných predstaviteľov rôznych smerov a škôl.
8. Kritická evaluácia a v prípade potreby precizovanie definícií jednotlivých termínov.
9. Riešenie bezekvivalentnosti terminologickej lexiky.
10. Budovanie zdravého pomeru národnej a prevzatej/internacionálnej terminológie.
11. Riešenie terminologickej polysémie, synonymie a homonymie.

Zoznam bibliografických odkazov:

- ALEKSIEJENKO, M. a A. HORNIATKO-SZUMIŁOWICZ, 2005. *Ukraińsko-polski słownik terminów lingwistycznych*. Szczecin: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. ISBN 83-7241-441-6.
- BUFFA, F., 1967. *Gramatika spisovnej polštiny II*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.
- CZĄSTKA-SZYMON, B., H. SYNOWIEC a K. URBAN, 2005. *Mały słownik terminów gramatycznych*. Kraków – Warszawa: Towarzystwo Miłośników Języka Polskiego. ISBN 83-7399-111-5.
- ČABALA, M., 1989. *Základy jazykovedy: ruská a slovenská lingvistická terminológia*. Bratislava: Univerzita Komenského. ISBN 80-223-0185-X.
- DECYK-ZIĘBA, W., 2020. O kształtowaniu się polskiej terminologii gramatycznej. In: *Poradnik Językowy*. Č. 5, s. 60 – 75. ISSN 0551-5343.
- FURDIK, J., 2008. *Teória motivácie v lexikálnej zásobe*. M. Ološtiak, ed. Košice: Vydavateľstvo LG. ISBN 80-89038-28-X.
- GAERTNER, H. K., 1927. *Nauka o języku polskim. Wskazówki do samokształcenia ze słowniczkiem terminów gramatycznych i pomocniczych*. Lwów: K. S. Jakubowski, s. 73 – 112.
- GAJDA, S. a W. L. IWASZCZENKO, 2017. Historia Komisji Terminologicznej przy Międzynarodowym Komitecie Slawistów. In: M. Małachowicz a S. Grucza, eds. *Polskie i europejskie nuty terminologiczne*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Instytutu Komunikacji Specjalistycznej i Interkulturowej, Uniwersytet Warszawski, s. 334 – 341. ISBN 978-83-64020-57-5.
- GOŁĄB, Z., A. HEINZ a K. POLAŃSKI, 1968. *Słownik terminologii językoznawczej*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- GRUSZCZYŃSKI, W. a J. BRALCZYK, eds., 2002. *Słownik gramatyki języka polskiego*. Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne Spółka Akcyjna. ISBN 83-02-0871-9.
- GRZEGORCZYKOWA, R., R. LASKOWSKI a H. WRÓBEL, eds., 1999. *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Morfologia*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN. ISBN 83-01-12829-1.
- HORECKÝ, J. a A. RÁCOVÁ, 1979. *Slovník jazykovedných termínov*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.
- JANOWSKA, A. a A. NIEWIARA, 2001. *Szkolny słownik terminów gramatycznych*. Katowice: Videograf II. ISBN 83-7183-064-5.
- JEDLIČKA, A., ed., 1977. *Slovník slovanské lingvistické terminologie 1*. Praha: Academia.
- JEDLIČKA, A., ed., 1979. *Slovník slovanské lingvistické terminologie 2*. Praha: Academia.
- Koncepcia starostlivosti o štátny jazyk Slovenskej republiky* [online]. [cit. 2023-09-29]. Dostupné z: <https://www.culture.gov.sk/wp-content/uploads/2020/02/priloha-2-koncepcia.pdf>
- KRÓLIŃSKI, J. K., 1922. *Polska terminologia gramatyczna z przykładami i objaśnieniami*. Lwów: Spółka Nakładowa Odrodzenie.
- KWIEK-OSIOWSKA, J., 1994. *ABC... polskiej gramatyki. Leksykon szkolny*. Warszawa: Spółka Wydawniczo-Księgarska. ISBN 83-7064-096-6.
- LEVICKÁ, J., *Terminologická databáza v JÚLŠ SAV. Možnosti, dôvody a prínos* [online]. [cit. 2023-09-29]. Dostupné z: <https://korpus.juls.savba.sk/attachments/publications/2005-levicka-terminologicka%20databaza.pdf>
- LIPOWSKI, J., 2011. *Operatívna fonetika slovenčiny, češtiny a polštiny*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego. ISBN 978-83-2293-202-5.

- List of Key Onomastic Terms* [online]. [cit. 2023-09-29]. Dostupné z: <https://icosweb.net/publications/onomastic-terminology/>
- ŁOŚ, J. et al., 1915. *Język polski i jego historia z uwzględnieniem innych języków na ziemiach polskich. Część I*. Kraków: Akademia Umiejętności.
- MASÁR, I., 1993. Stav a úlohy slovenskej terminológie. In: *Kultúra slova*. Roč. 27, č. 5 – 6, s. 129 – 139. ISSN 0023-5202.
- MISTRÍK, J., ed., 1993. *Encyklopédia jazykovedy*. Bratislava: Vydavateľstvo Obzor. ISBN 80-215-0250-9.
- MISTRÍK, J., 2002. *Lingvistický slovník*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo – Mladé letá. ISBN 80-08-02704-5.
- MLACEK, J. et al., 1995. *Frazeologická terminológia*. Bratislava: Stimul. ISBN 80-85697-19-X.
- OLOŠTIAK, M., 2011. *Aspekty teórie lexikálnej motivácie*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove. ISBN 978-80-555-0334-9.
- OLOŠTIAK, M., 2015. O terminologickej motivácii v lexike. In: S. Mislovičová, ed. *Jazyková kultúra a terminológia: zborník štúdií venovaný Matejovi Považajovi*. Bratislava: VEDA, s. 56 – 84. ISBN 978-80-224-1497-5.
- OLOŠTIAK, M., 2017a. *Lexikálna paradigmatica, sémantika a kombinatorika*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove. ISBN 978-80-555-1801-5 [online]. [cit. 2023-09-29]. Dostupné z: <http://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Olostiak10>
- OLOŠTIAK, M., 2017b. *Slovotvorba, slovnodruhovú prechody, preberanie a skracovanie lexém*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove. ISBN 978-80-555-1807-7 [online]. [cit. 2023-09-29]. Dostupné z: <http://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Olostiak11>
- ORAVEC, J., E. BAJZÍKOVÁ a J. FURDÍK, 1988. *Súčasný slovenský spisovný jazyk. Morfológia*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.
- PAPIERZ, M., 1994. *Krótką gramatyka języka słowackiego*. Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne. ISBN 83-02-05301-5.
- PECIAR, Š., ed., 1952. *Základná jazykovedná terminológia*. Bratislava: SAVU.
- PODLAWSKA, D. a I. PŁÓCIENNIK, 2002. *Leksykon nauki o języku*. Bielsko-Biała: Park. ISBN 83-7266-144-8.
- PODRACKI, J., ed., 1998. *Szkolny słownik nauki o języku*. Warszawa: Medium. ISBN 83-86755-84-9.
- POLAŃSKI, K., ed., 2003. *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*. Wrocław – Warszawa – Kraków: Ossolineum. ISBN 83-04-04680-6.
- Polska terminologia gramatyczna uchwalona na Zjeździe gramatyków polskich 17 i 18. II.1921. In: *Język Polski*. Roč. VI, č. 3, s. 89 – 92. ISSN 0021-6941.
- POŠTOLKOVÁ, B., M. ROUDNÝ a A. TEJNOR, 1983. *O české terminologii*. Praha: Academia.
- SKARŻYŃSKI, M., 2000. *Słownik przypomnień gramatycznych dla studentów filologii polskiej*. Kraków: Księgarnia Akademicka. ISBN 83-7188-389-7.
- Slovenská terminologická databáza* [online]. [cit. 2023-09-29]. Dostupné z: <https://terminologickyportal.sk/wiki/Kateg%C3%B3ria:Kateg%C3%B3rie>
- SOKOLOVÁ, M., G. MOŠKO, F. ŠIMON a V. BENKO, 1999. *Morfematický slovník slovenčiny*. Prešov: Náuka. ISBN 80-968202-1-4.
- STAĽANOVA, N. a E. KREJČOVA, 2019. *Rečník na lingvističnite termini za studenti slavisti – bálgarski ezik, češki ezik, polski ezik A – N*. Sofia: Paradigma 2019. ISBN 978-95-43263-87-5.

STALANOVA, N. a E. KREJČOVA, 2020. *Rečník na lingvističnite termini za studenti slavisti – bálgarski ezik, češki ezik, polski ezik O – Ja*. Sofia: Paradigma. ISBN 978-95-43264-25-4.

SVOBODA, J. et al., 1973. Základní soustava a terminologie slovanské onomastiky. In: *Zpravodaj Mistopisné komise ČSAV*. Roč. 14, č. 1, s. 1 – 280. ISSN 0232-0266.

SVOBODA, J. et al., 1983. *Osnoven sistem i terminologija na slovenskata onomastika*. Skopje: Makedonska akademija na naukite i umetnostite.

SZULC, A., 1984. *Podręczny słownik językoznawstwa stosowanego*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe. ISBN 83-01-02793-2.

Terminologický portál [online]. [cit. 2023-09-29]. Dostupné z: <https://terminologickyportal.sk/>

UŁASZYN, H. et al., 1915. *Język polski i jego historia z uwzględnieniem innych języków na ziemiach polskich. Część II*. Kraków: Akademia Umiejętności.

URBAŃCZYK, S., ed., 1978. *Encyklopedia wiedzy o języku polskim*. 1. vyd. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich. ISBN 83-04-00447-X.

URBAŃCZYK, S., ed., 1992. *Encyklopedia języka polskiego*. 2. vyd. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich. ISBN 83-04-02994-4.

URBAŃCZYK, S. a M. KUČAŁA, eds., 1999. *Encyklopedia języka polskiego*. Wydanie trzecie poprawione i uzupełnione. Wrocław – Warszawa – Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich. ISBN 83-04-04507-9.

VALENTOVÁ, I., J. BAUKO, A. GAŁKOWSKI, M. HARVALÍK, J. HLADKÝ, M. IMRICHOVÁ, Ľ. KRÁLIK a A. ZÁVODNÝ, v tlači. *Slovenská onomastická terminológia*.

VOJTEKOVÁ, M., 2018. Slovenské a poľské jazykovedné termíny z aspektu vybraných typov lexikálnej motivácie. In: M. Vojteková, ed. *Jazykovedná terminológia v slovanskom kontexte*. Prešov: Filozofická fakulta, s. 7 – 37. ISBN 978-80-555-2053-7.

VOJTEKOVÁ, M., 2019. Slovenské, české a poľské lingvistické termíny z hľadiska syntaktickej motivácie. In: *Bohemistika*. Roč. 19, č. 4, s. 501 – 522. ISSN 1642-9893, e-ISSN 2956-4425.

VOJTEKOVÁ, M., 2021. Jazykovedné termíny z aspektu paradigmatickej motivácie. In: M. Dobříková, ed. *Philologica*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, s. 115 – 124. ISBN 978-80-223-5218-5.

VOJTEKOVÁ, M., S. PAKHOMOVA a A. PETRÍKOVÁ, 2019. *Slovensko-poľsko-ruský slovník jazykovedných termínov I. Fonetika, fonológia, morfológia, ortoepia, ortografia*. Prešov: Filozofická fakulta. ISBN 978-80-555-2231-9.

VOJTEKOVÁ, M., D. VINCEJOVÁ, S. PAKHOMOVA a N. MERTO VÁ, 2019. *Slovensko-poľsko-ruský slovník jazykovedných termínov II. Morfológia*. Prešov: Filozofická fakulta. ISBN 978-80-555-2237-1.

VOJTEKOVÁ, M., N. MERTO VÁ a A. PETRÍKOVÁ, 2019. *Slovensko-poľsko-ruský slovník jazykovedných termínov III. Syntax*. Prešov: Filozofická fakulta. ISBN 978-80-555-2238-8.

ZMARZER, W. a J. LUKSZYN, eds., 2009. *Dydaktyczny słownik terminologii lingwistycznej*. Warszawa: KJS UW. ISBN 978-83-60770-16-0.

V Prešove 2. októbra 2023

.....

Doc. Mgr. Marta Vojteková, PhD.